

UDK 904(497.6-18)“652“(049.3)

Primljeno: 25. 11. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Almir Marić

NOVE PERSPEKTIVE PROUČAVANJA PROSTORA BOSNE I HERCEGOVINE U ANTIČKO DOBA

(Mersiha Imamović, *Sjeveroistočna Bosna u antičko doba*, Univerzitet u Tuzli, 2023)

Bosanskohercegovačka historiografija usmjerena na proučavanje antičke prošlosti posljednjih godina bilježi značajne istraživačke i izdavačke poduhvate. Najvećim dijelom za to su zaslužni profesori mlađe i srednje generacije sa fakultetskih odsjeka za historiju i arheologiju iz cijele Bosne i Hercegovine. U naučni fokus stavljaju se teme u širokom dijapazonu od sinteza ilirske prošlosti do npr. rimskih pomoćnih kohorti u rimskom logoru na Humcu ili sjeverne Bosne u okvirima rimske Panonije. U taj kontekst treba postaviti i monografiju *Sjeveroistočna Bosna u antičko doba* Mersihe Imamović, vanredne profesorice starog vijeka na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Tuzli. Dok je u prethodnom razdoblju fokus njenih istraživanja uglavnom bio na kasnoantičkom periodu na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije ovom prilikom se posvetila cjelokupnom antičkom razdoblju.

Nakon uvodnog dijela i nešto opširnijeg osvrtu na geografske karakteristike sjeveroistočne Bosne, autorica je, deduktivnim pristupom, prvo obradila temu rimskog osvajanja prostora današnje Bosne i Hercegovine. Poglavlje *Naseljenost i naselja na tlu sjeveroistočne Bosne* u hronološkom slijedu sadrži pregled naselja i staništa na ovom prostoru od prethistorije, kao i osvrt na indigene zajednice na tlu sjeveroistočne Bosne. Nakon toga slijedi glavni dio poglavlja sa analizom naselja i naseljenosti u antičko doba po različitim dijelovima sjeveroistočne Bosne, od srednjeg i donjeg Podrinja, Semberije, Bosanske Posavine do šireg tuzlanskog područja.

Svakako najznačajniji tragovi iz antičkog razdoblja u ovom dijelu sjeveroistočne Bosne zabilježeni su u srednjem i donjem Podrinju gdje su se razvile upravno-administrativne jedinice *municipium Malvesiatium* i *municipium/colonia Domavia* o čemu autorica iscrpno piše. Ovo poglavlje završava podnaslovom *Urbanizacija* u kojem se obrađuju područja u sjeveroistočnoj Bosni sa najvećim stepenom urbanizacije poput Bratunca, te posebno Skelana i Domavije. U Domaviji su još u austrougarsko doba otkriveni značajni tragovi urbanizacije, te je potvrđeno postojanje objekata koji su se mogli pronaći u razvijenim rimskim gradovima poput termi ili javnog kupatila (*balneum*), gradske vijećnice (*curia*), zgrade sudnice (*tribunal*), nekropole, manjeg foruma, tržnice (*macellum*) i vodovoda. Na osnovu podataka Vaclava Radimskog, koji je krajem 19. stoljeća uradio tlocrte nekoliko građevina i upoređivanje sa sličnim građevinama iz drugih rimskih provincija, u ovoj knjizi je po prvi put urađena idealna rekonstrukcija ovih objekata. Rekonstrukcije su izvedene stručno, sa očito profesionalnim pristupom, ali i određenim oprezom, pošto je uvijek nezahvalno raditi ovu vrstu posla sa nedovoljno informacija. U svakom slučaju, urađene rekonstrukcije predstavljaju značajan doprinos ove knjige u vizualizaciji važnih urbanih centara iz rimskog doba na prostoru današnje Bosne i Hercegovine.

Rudarstvo je u antičko doba, ali i tokom prethistorije, bilo važna privredna grana na ovom prostoru, zbog čega mu je posvećen najveći dio poglavlja o privredi uz poseban osvrt na istočnobosansku rudarsku oblast koja je imala veliku ulogu u cjelokupnom rimskom sistemu uređenja rudnika u Dalmaciji i Panoniji kao značajan izvor srebra i olova za rimsku državu. Osim toga, pojašnjen je i način eksploatacije rudnog blaga. Pored rudarstva, među važnije privredne grane spadali su zanatstvo, poljoprivreda i trgovina. Autorica je u svrhu pisanja ovog poglavlja posjetila nekoliko lokaliteta u sjeveroistočnoj Bosni. Posebno ističe kamenolom jamskog tipa Dardagani kod Zvornika, koji je jedini takav u Bosni i Hercegovini.

U poglavlju o vojsci i utvrđenjima, prema općeprihvaćenom obrascu u nauci kada je u pitanju proučavanje ove tematike, prvo je urađen pregled rimskih legija i pomoćnih jedinica u Panoniji i Dalmaciji sa posebnim fokusom na područje današnje Bosne i Hercegovine. Analizirani su i natpisi konzularnih beneficijara koji su pronađeni na prostoru sjeveroistočne Bosne. U drugom dijelu poglavlja autorica je, dokazujući tezu prema kojoj su „u svim rudarskim područjima kao i na strateški važnim putnim komunikacijama bila izgrađena vojna utvrđenja“, vrlo opširno opisala veliki broj potencijalnih vojnih utvrđenja iz rimskog doba u sjeveroistočnoj Bosni. Imamović je posjetila neka od utvrđenja kojima su se Rimljani vjerovatno koristili, kao što su Šetići, Gradovrh kod Tuzle, Gradac kod Kladnja, te ih je detaljno opisala.

Ovim poglavljem postavljeni su temelji za širu analizu boravka i smještaja rimske vojske, kako legijskih tako i augzilijarnih odjeljenja u utvrđenjima sjeveroistočne Bosne koja su često nastajala na prehistorijskim osnovama.

Poglavlje o religiji počinje potpoglavljem o nekropolama koje su najvećim dijelom pronađene u Domaviji. Zatim su analizirani nadgrobni spomenici, te rimski, grčki i orijentalni kultovi zabilježeni na ovom prostoru. Iz vremena kasne antike potvrđeni su ostaci zidanih grobnica na području sjeveroistočne Bosne, kao i kasnoantičkih bazilika koje inače predstavljaju jedan od najpoznatijih i najbolje očuvanih materijalnih tragova na prostoru čitave Bosne i Hercegovine kada je u pitanju kasna antika.

U poglavlju o društvenim prilikama analizirane su sve dosad evidentirane socijalne strukture, uglavnom kroz dostupni arheološki materijal. Autorica je prvo pojasnila utjecaj romanizacije na transformaciju društvenih odnosa, a zatim je akcenat stavila na zasebne socijalne strukture od najviših, poput senatora i vitezova, zatim trgovaca i obrtnika, te onih marginalnih poput rudara, robova i oslobođenika. Imamović na osnovu sačuvane izvorne građe ispravno zaključuje da je većina stanovnika ovog područja u antičko doba pripadala nižim društvenim slojevima.

Važno je istaknuti i tehničku opremeljenost knjige čemu je autorica posvetila veliku pažnju. U samom tekstu, a ne kao kao prilog na kraju, što je češće u literaturi iz ove oblasti, autorica donosi veliki broj kvalitetnih fotografija i mogućih rekonstrukcija objekata, što je na razini standarda u ovoj disciplini. Fotografije ustvari pokazuju da je autorica uložila ogroman trud u obilasku brojnih antičkih lokaliteta u sjeveroistočnoj Bosni, od rimskog kamenoloma u Dardaganima, zatim raznih gradina, pripećaka, rimskog vodovoda u Gornjoj Tuzli, rimske ceste na lokalitetu Dobra voda kod Kladnja, bazilike u Mramorku kod Osmaka itd. U knjizi su prikazane i fotografije arheološkog materijala iz fundusa Muzeja istočne Bosne, ali i brojni drugi nalazi i lokaliteti uz zaista dobru prezentaciju.

U zaključku treba istaknuti da knjiga pod naslovom *Sjeveroistočna Bosna u antičko doba* predstavlja važan doprinos u kontekstu proučavanja antičke prošlosti Bosne i Hercegovine. Uz ozbiljan pristup sveobuhvatno je naučno obrađena kompleksna tema i time su u nekim aspektima postavljeni kriteriji za proučavanje ostalih bosanskohercegovačkih regija u ovom historijskom periodu. Autorica je konzistentno primijenila naučnu metodologiju i kvalitetno koristila pisanu izvornu građu kao i arheološki materijal. Također, kroz cijeli tekst evidentan je savremen pristup tematici, ali i ispravno vrednovanje doprinosa ranijih generacija istraživača antičke prošlosti područja sjeveroistočne Bosne. Važno je istaknuti i prijedlog

rekonstrukcije najvažnijih rimskodobnih objekata iz Domavije, što je također ogroman doprinos poznavanju urbanizacije ovog grada u antičko doba, kao i prijedlog razgraničenja provincija Dalmacije i Panonije. Ova knjiga će zbog svega navedenog zauzeti važno mjesto u historiografiji o antičkoj prošlosti Bosne i Hercegovine, a posebno prilikom obrade prostora sjeveroistočne Bosne u ovom historijskom razdoblju.

Adresa autora
Author's address

Almir Marić
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Fakultet humanističkih nauka
almir.marić@unmo.ba